

İSTANBUL'DA AÇILAN İLK DARÜLMUALLİMİN

Kuruluş Amacı Müdürü ve Hocalarının Nitelikleri, Tayin ve Maaşları

TAYYİP DUMAN*-H. HÜSEYEN DİLÂVER**

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti'nde Öğretmen Yetiştirme konusu ilk defa Fatih tarafından ele alınarak, kendisinin kurduğu Eyüp ve Ayasofya medreselerinde, sıbyan mektebi muallimi olacaklar için ayrı bir program uygulanmıştı. Fakat ne yazık ki, Sultan Fatih'in bu önemli ve yenilikçi teşebbüsü kendisinden sonra devam ettirilememiştir. Geleneksel Osmanlı eğitim kurumları öğretmen ihtiyacını mektep ve medrese mezunları ile karşılamıştır.

19. yüzyılın başlarında, medrese dışında Batı örneğinde yeni sivil okulların açılmasıyla, öğretmen yetiştirme konusu yeniden gündeme gelmiştir. O dönemde yeni açılan rüştiyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla 1848'de İstanbul'da ilk Darülmualimîn açılmıştır.

Ancak, Darülmualimîn'in kuruluş ve ilk yıllarına ait istisnâ birkaç araştırmamızın dışında yeterince bilgi ve belgeye ulaşamamıştır.

Bu çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivinden elde edilen 1847 tarihli bir belgenin tahlili yapılarak, Darülmualimîn'in kuruluş amacı, ders programları, alınacak talebeler, müdür ve hocaları ve onlarda aranacak nitelikler, tayin ve maaşları gibi konular ele alınacaktır.

Darülmualimîn'in Kuruluş Amacı

Darülmualimîn'i kurma amacıyla Maarif Meclisi tarafından kaleme alınan, Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de görüşüldükten sonra Sadaret (başbakanlık) kanalıyla Padişah Abdülmecid'in onayına sunulan 1847 (H. 1263) tarihli belgede¹, Fatih ve Kanûnî dönemlerinde ilimlerin tasnif edildiği, yeni medreselerin kurulduğu ve her dersin başına bir müderrisin tayin edildiği; burada okuyan talebelere derslerin "usûl-i tedris" üzere verildiği, konuların çok iyi işlendiği ve imtihanların çok ciddi yapıldığı uzun uzadıya anlatılarak, daha sonraki yıllarda ise, bazı olaylar ve engeller yüzünden eğitim öğretimdeki bu ciddiyet ve disipline itibar

* Dr., Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

** Dr., M.E.B. Personel Genel Müdürlüğü Daire Başkanı.

¹ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), İDH (İrade, dahiliye), 1263, Belge No: 8034/1.

edilmediği, bazı ülkelerin dahi örnek aldığı bu uygulamalarda gevşeme olduğu, konuların iyi öğretilmediği ezberciliğe kaçıldığı, imtihanların layıkıyla yapılmadığının müşahede edildiği eleştirel bir üslupla belirtilerek, mevcut hocaların öğretim metotlarından ve imtihan usullerinden habersiz oldukları vurgulanmaktadır.

Yine adı geçen belgede, öğretmen alınırken çok sıkı ve ciddî bir imtihan yapıldığı, ancak bu uygulamanın sonraları terkedildiği ifade edilerek, öğretmenlerin yetiştirilmelerinin tamamen, eğitim-öğretim metotlarının verilmesine bağlı bulunduğu dile getirilmektedir. Dolayısıyla, bu konunun hazırlanacak nizamnamede öne alınmasının gereği ve önemine de işaret edilmektedir.

Aynı belgede devamla, sıbyan mekteplerindeki hocaların kendilerine verilen talimata uygun olarak görevlerini yerine getirdikleri belirtilerek, rüşdiye mekteplerinde okutulacak dersleri, özellikle hesap ve diğer konuları anlatıp-öğretebilecek bir hocanın, mevcut hocalar arasında bulunmayacağına dikkat çekilmektedir.²

Bu mekteplerde ehliyetli hocaların olmaması halinde, öğrencilerin hiçbir şey öğrenemeyip, boşuna vakit kaybedecekleri belirtilerek, eğitim usullerinin bir an önce yoluna konularak ilim sahibi hocaların yetiştirilmesinin gereği ve önemi vurgulanmaktadır.

Hattâ, o sıralarda inşaatına yeni başlanılan “Darülfünun” binasının bitiminden sonra öğretime açılmasıyla burada “her nevi ilim ve fen talimine muktedir hocalar”ın yetiştirilmesine gidilmesi dahi düşünülmüştür.³

Ancak, dönemin padişahı ve diğer yöneticilerin, üzerinde ısrarla durdukları husus, amacı sadece öğretmen yetiştirmek olan bir okulun kurulması idi.

İşte, bu düşünceyi gerçekleştirmek üzere sıbyan mekteplerinden ayrı açılan ve yeni açılacak olan rüştiye mekteplerinde eğitim ve öğretimi iyi bir kurala bağlamak için Darülmualimîn’in açılması kararlaştırılmıştır.⁴ Rüştiye mekteplerinde istidham olunacak hocaları yetiştirmede kaynaklık teşkil etmek ve buraya alınacak talebelere ilim, fen, hüsn-i ifade ve tedris usulünü öğretmek, rüştiyelerde bu usulle hocalık yapmak üzere Darülmualimîn nam ve unvanıyla bir yer tahsisine gidilerek, İstanbul’da

² A.g. belge, no. 8034/1.

³ BOA, IDH, 1263, 8034/2.

⁴ A.g. belge, no. 8034/2.

Fatih civarındaki Mekkîzade merhumun türbesinin yanında Sultan Abdülmecid tarafından inşa ettirilmeye başlanan sıbyan mektebinin, bu amaçla Darümuallimîne elverişli bir şekil ve büyüklükte yapılması hususunun padişaha sunulduğu ve izni alındıktan sonra da inşasına başlandığı ifade edilmektedir.⁵ Başka bir belgede ise, Darümuallimîn olarak kullanılacak bu binanın; ileride Darümuallimîn'in Darülfünun bünyesine alınması halinde, rüştiye mektebi olarak kullanılabileceğine de yer verilmektedir.⁶

Darümuallimîn binasının padişahın desteği ile tamamlanıp, eğitim ve öğretime açılmasından önce burada, hangi derslerin okutulacağı ve okuyacak talebelerin seçimi de ele alınmıştır.

Darümuallimîn'in Ders Programları, Alınacak Talebeler ve Maaşları

16 Mart 1848'de açılan Darümuallimîn'in kuruluşu ve programına ait yeterli sayıda belgelere rastlandığı söylenemez. Nitekim Ergin, Darümuallimîn'in açılışını gösteren asıl vesikaya arşivde rastlayamadığını ve rüştiyelere hoca yetiştirecek olan bu mektebin ilk programını da görmediğini, fakat bunun ne olacağını —benzerlerine bakarak— tahmin etmenin güç bir şey olmayacağını belirtmektedir.⁷

Ancak, Akyüz, yakın bir geçmişte Darümuallimîn'in 1851 tarihli ilk nizamnamesine ulaşarak okul hakkında elde ettiği yeni bilgilerle bu boşluğu büyük ölçüde doldurmuştur.⁸

Darümuallimîn'in inşaatının tamamlanmasından hemen sonra, bu okulun Dahilî Nizamnamesinin hazırlanarak yazılması hususu ile mektepte okutulacak dersler, alınacak talebeler ve hocalarla ilgili olarak Meclis-i Maarif-i Umumiye'de müzakereler yapılmıştır.

Bu müzakerelerden sonra düzenlenen "Mekâtib-i Rüştiye Lâyıhası"nda Darümuallimîn'de okutulacak dersler şöyle sıralanmıştır: Hüsn-i ifade, Talim usûlü, Arapça, Farsça, Fenn-i hesap ve Coğrafya.⁹

Bu mektebe alınacak talebelerin ise, medrese mezunlarından seçilmesi zarureti doğmuş ve halihazırda medreselerde sarf ve nahvi görmüş, daha ilerisini okumuş olan gerek müderris gerekse medresede yeni görev almış

⁵ A.g. belge, no. 8034/2.

⁶ BOA, İDH, 1263, 7393.

⁷ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Matbaası 1977, cilt 1-2, s. 383-384.

⁸ Yahya Akyüz, "Darümuallimîn'in İlk Nizamnamesi (1851), Önemi ve Ahmet Cevdet Paşa", *Milli Eğitim Dergisi*, 95 (Mart 1990), s. 234.

⁹ BOA, İDH, 1263, 8034/2.

olanlardan güzel ahlâk sahibi bulunanlar arasından Darümuallimîn talebesi olmak üzere 30 kişinin seçilmesi yoluna gideleceği belirtilmiştir. Bu talebelerin seçim işinin “Nezâret-i Mekâtib-i Umumiye”nin ve bizzat Nâzır Esat Efendi’nin dikkat ve ihtimamı ile yapılacağı bildirilmiştir.¹⁰

Seçilecek bu talebelerin geçimleri de dikkate alınarak, onlara verilecek maaş miktarı bile tespit edilmiştir. Tespit edilen 30 kuruluşluk aylık maaş tahsisinin ileride rüştiye mekteplerinde hocalık görevi verileceye kadar devam edileceği yazılarak bunun sebepleri şu şekilde açıklanmaktadır.

Bilindiği gibi o devirde, talebeler üç aylarda okullarını bırakıp taşraya giderek, geçimlerini temin etmek üzere para kazanıyorlardı. Bundan böyle Darümuallimîn talebelerine üç aylarda okulu terketmeme ve devam mecburiyeti şartı getirilerek geçimleri için maaş tahsis edilmiştir.¹¹

Burada dikkati çeken en önemli hususun “Usûl-i talîm ve tedrîs” kavramının sözü edilen belge içinde sıkça geçmiş olması ve her şeyin buna bağlı olduğunun belirtilmesidir.

Ayrıca, okula devam edecek talebelerin devam durumları ile öğrenim ve öğretim metotlarını da anlatan bir talimatın hazırlanarak hocalara verileceğinden bahsedilmektedir.

Diğer yandan, Darümuallimîn’de okuyacak talebelere derslerin anadilleri ile öğretilmesinin gereği de hatırlatılmaktadır. Ayrıca Darümualliminde görev alacak hocaların müdür huzurunda kendi aralarında nöbetleşe olarak biri öğretmen diğerleri öğrenci yerine konularak akıcı ve güzel bir üslûpla örnek ders anlatmaları da istenmektedir.

Böylece, hocaların meslek içinde de kendi aralarında iletişim kurarak gelişimlerinin sağlanması öngörülmektedir.¹²

Darümuallimîn Müdür ve Hocalarında Aranılan Nitelikler

Eğitim niteliğinin, bu eğitimi verecek öğretmenin niteliğine bağlı olduğu bilinen bir husustur. Bu dönemde açılması düşünülen ilk Darümuallimîn’de kifayyetle eğitim verebilecek hoca bulmanın zorluğuna rağmen, uzun araştırmalar sonunda, bizzat dönemin Nâzırı Esat Efendi tarafından ehliyet ve liyakat sahibi hocaların seçimi yapılarak tayinleri padişaha sunulmuştur.¹³

¹⁰ BOA, İDH, 1263, 8034/2, 4, 5.

¹¹ A.g. belge, no. 8034/2, 4, 5.

¹² A.g. belge, no. 8034/2, 4, 5.

¹³ BOA, İHD, 1263, 8034/5.

Padişaha sunulan 1847 tarihli bir sadaret tezkeresinde, okulun müdürlüğünü yapacak kişide aranacak özellikler şu ifadelerle dile getirilmiştir. Müdür,

- Fazilet, dirayet ve istikamet sahibi olduğu kabul edilmiş
- Medrese hocaları arasında makbul ve muteber olan
- Usul-i talim ve tedrisiyeyi bilen ve uygulayan
- İfadesi, yazısı net ve açık olan, kimseden olmalıdır.

Müdürde aranılan bu niteliklerin, okulun diğer hocalarında da arandığı görülmektedir.¹⁴

O dönemde okullarda okutulan Farsça dersi öğretiminin yolunda gitmediği belirtilerek, tayin edilecek Farsça hocasının dersini talimata uygun olarak vermesi, ayrıca bu okula tayin edilecek hesap ve coğrafya hocasının da liyakat ve maharet sahibi olması ve bu hocanın Mühendishane-i Hümayûndan alınması istenmiştir.

Darümuallimîn Müdür ve Hocalarının Tayin ve Maaşları

Görüldüğü gibi Darümuallimîn'de müdürlük ve hocalık yapacak olanlar için bazı önemli kriterler getirilmiştir. Bu kriterlere uygun özelliklere sahip hocalar, yapılan araştırmalardan sonra bizzat Mekteb-i Umumîye Nâzırı Esat Efendi tarafından seçilerek Padişah Abdülmecid'e sunulmuştur. Padişaha sunulan sadaret tezkeresinde Darümuallimîn'in müdürlüğü ve Arapça hocalığına, aranan nitelikleri taşıdığı düşünülen, sarayda ders veren emekli hocalardan Denizlili Yahya Efendi'nin tayini teklif edilmiştir.¹⁵

Aynı tezkerede, Darümuallimîn'deki hesap ve coğrafya derslerine müderris Osman Efendi'nin, Farisî hocalığına da büyük cami vaizlerinden Tefik Efendi'nin tayini teklif edilmiş ve padişah tarafından onaylanarak, gereğinin yerine getirilmesi istenmiştir.

Diğer yandan, Darümuallimîn'deki bu görevlere tayinleri teklif edilen ve padişah tarafından onaylanan müdür ve hocaların maaşlarının tesbiti, dikkati çekici ifadelerle dile getirilmektedir.¹⁶ Okul müdürlüğü ile hesap ve coğrafya hocalığı seçkin ve önemli görülerek aylık bin kuruş, Farsça hocasına aylık beş yüz kuruş maaş tahsisi istenmiştir.

¹⁴ BOA, 1263, 8034/2.

¹⁵ BOA, İDH, 1263, 8034/5.

¹⁶ BOA, İDH, 1263, 8034/2, 4, 5.

Ayrıca, okulun temizliği ve diğer hizmetleri için kapıcı olarak aylıklı bir veya iki kişinin tayininden de söz edilmektedir.

Ancak tayin edilmesi düşünülen bu son kişinin tayininin Darümualliminîn'in açılmasına kadar bırakılması kararlaştırılmıştır.

Nitekim, bir sonraki yıla ait 1264 tarihli padişah iradesinden; Darümuallimîn'e tayin edilecek kapıcıya yüzelli kuruş aylık verilmesi teklifinin padişah tarafından onaylandığı anlaşılmaktadır.¹⁷

Görüldüğü gibi, Darümuallimîn'de görev yapacak olan müdür ve hocasından kapıcısına kadar bütün personel düşünülerek tayin ve maaşları belirlenmiştir.

Darümuallimîn'le doğrudan ilgisi olmamakla birlikte bazı memurların maaş zammı ve terfisi hakkında da teklif yapıldığı görülmektedir.

Nitekim Nâzır Esat Efendi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya sunulan tezkerede Mekâtib-i Umumîye Nezâreti muavini Kemal Efendi'nin maaşının az olduğu ve kendisinin memurluğundaki sebat, gayret ve hizmeti dile getirilerek maaşına bin kuruş zam istenirken, diğer taraftan Meclis-i Maarif ikinci katibi Mehmet Bey'e ikiyüzelli, Nezaret müstahdemi Naşit Efendi'ye de hizmetlerinden dolayı üçyüz kuruş maaş zammı yapılması teklif edilmiştir.¹⁸

Fakat, adı geçen belgelerin tahlilinden günümüzde olduğu gibi bazı malî sıkıntılarının o dönemde de yaşandığını anlıyoruz. Çünkü sözü edilen maaş ve zamların ödenmesi için tahsisat yetersizliği sebebiyle kaynak arayışına girildiğini görüyoruz.¹⁹

Ancak, hazineye ek yük getireceği için zamlarla ilgili teklifler padişah tarafından onaylanmamıştır.

Padişah, teklif edilen zamları bütçeye ek yük getireceği düşüncesiyle kabul etmezken, Darümuallimîn ve rüştiyeler için kullanılacak eşya, mefruşat, ısıtma-yakacak ihtiyacı ile, okullarda yazı dersinde kullanılmak üzere altıbin adet tirşe (deri, perşömen) alınması için tahsisat ayrılmasını onaylamıştır.²⁰

¹⁷ BO, İDH, 1264, 8483.

¹⁸ BOA, İDH, 1263, 8034/5.

¹⁹ A.g. belge, no. 8034/5.

²⁰ BOA, İHD, 1264, 8438/1-4.

SONUÇ

Adı geçen belgenin tahlilinden Türk eğitim tarihinde, ilk açılan Darülmualimîn'in kuruluş amacı, ders programları öğretim kadrosu ve talebeleri hakkında bazı yeni bilgiler elde etmek mümkün olmuştur. Bu bilgileri şu şekilde özetlemek mümkündür.

- Okullardaki eğitimin niteliğinin büyük ölçüde öğretmenin niteliğine bağlı olduğu gerçeği görülmüş, o dönemde açılan ve sayılarının artırılması düşünülen rüştiye mektepleri için öğretmen yetiştirme ihtiyacı duyulmuştur.

- Öğretmen yetiştirme konusu, çok iyi anlaşılmış, açılacak okul için binasından hizmetlisine, müdüründen hocasına, ders programından öğrencisine, herşey düşünülmüştür.

- Müdür ve hocalarının vasıfları tek tek tespit edilmiş, aranan vasıflara haiz oldukları düşünülen kimseler, bizzat devrin ilgili nâzırı tarafından tespit edilmiştir.

- Öğretim kadrosunda aranan nitelikler arasında en çok eğitim ve öğretim metodu bilgisine yer verilmiştir.

Nitekim, mevcut hocalarda en büyük yetersizlik olarak ta, öğretim metotları bilgisi gösterilmiş, Darülmualimîn'in bu temel üzerine oturulması istenerek, okul için hazırlanacak nizamnamede, bu konuya öncelik verilmesinin gereği ve önemi belirtilmiştir.

- Darülmualimîn hocalarının birbirlerine müdür huzurunda, sırayla ders vermeleri de istenmiştir ki, bu uygulama hocaların birbirleriyle yardımlaşarak görevleri başında yetişmeleri bakımından oldukça önemlidir.

- Okula alınacak öğrenciler için de belli kriterler getirilmiş, bu iş ile bizzat dönemin nâzırının ilgileceği belirtilmiştir. Ayrıca öğrencilere belli bir maaş verilerek, okuldaki eğitimi aksatacağı gerekçesiyle, üç aylarda okulu terketmeleri yasaklanmış ve devam mecburiyeti getirilmiştir.

